

„БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛИ ЗА СЕБЕ СИ И ЗА СВОЕТО ТВОРЧЕСТВО“

Под редакцията на Борис Делчев и Симеон Султанов, „Български писател, 1970, т. I, 516 стр., т. II, 400 стр.

Темата е интересна и многообещаваща. Всеки ценител на художествена литература, а дори и обикновеният любознателен читател винаги с удоволствие ще научат нещо за произхода на една творба, за това, как и защо е написана, как я оценява нейният създател, колко истинна и колко „измислица“ има в тази или онази книга, в един или друг герой и т. н. От друга страна, въпросите за творческия процес при писателя, за историята на неговите произведения представляват солидна основа за изучаване както на творческия му път, така и за обобщения върху литературното ни развитие през определен период, а също и материал за психологията на литературното творчество. Така че двата тома „Български писатели за себе си...“ безспорно ще достигнат до широки кръгове, ще задоволят разнородни интереси.

Усилията на колектива от редактори и съставители (Борис Делчев, Симеон Султанов, Иван Пауновски, Иван Сестримски, Мария Аридаунова, Надежда Тихова, Пеню Русев и Лидия Велева) са се оказали плодотворни. Основното достоинство на сборника е оригиналността на поместените материали. Съставителите изоставят всякакви тълкувания, преразкази, спомени и др., а с това и неизбежните прояви на субективизъм, неточност и противоречия при коментиране на фактите от различни лица. Творците говорят сами за себе си, а това вече определя и редица характерни особености на сборника. Преди всичко неговите съставители са поставени в зависимост от материала, с който разполагат, т. е. от това, което съществува в архивите или което са получили от самите автори. Така че когато говорим за пълнота и изчерпателност на съдържанието, за броя на представените писатели, една голяма част от бележките остават като пожелания, без да се отнасят за сметка на съставителите. И все пак даже беглият поглед доказва, че в двата тома участвуват с един или с повече материали почти всички изтъкнати фигури в българската литература от Възраждането до днес. Може да се съжاليا например, че един крупен творец като Г. Караславов не е разказал повече за началото на своя творчески път, за жизнените източници на своите книги, за работата си при създаване на своя сложителен герой — комуниста от 30-те години. Ясно е, че тежките условия на живот и творчество на нашите най-големи пролетарски поети Смирненски и Вапшаров, както и на изтъкнати творци на нашия пролетарски литературен фронт като Н. Ланков, Н. Хрелков, Кр. Белев и др. не са им създавали възможност за творчески самоанализи, оценки, тълкувания. Липсата на материали за тези творци

безспорно обеднява картината на развитието на революционната линия в българската литература (Хр. Смирненски е представен в т. II само с няколко бележки за творчески проекти). Не е безинтересен творческият процес и у някои от майсторите на съвременната поезия и проза, като Вл. Башев, Л. Левчев, Б. Райнов и др.

При преглед на съдържанието на сборника възниква и друг въпрос: доколко ценен може да бъде творческият опит при някои средни по възможност писатели, чието дело е с по-ограничено значение и представлява отминал етап в литературата ни, или при личности, оставили име в други области (например К. Гьльбов). Необходимо ли е да се занимаваме с историята на едно произведение, което не е в „златния фонд“ на българската литература? Въпросът е особено спорен за съвременни произведения, още непревърнали се в литературна история. Ясно е, че всяко творческо усилие, всеки опит за превръщане на жизнената в художествена правда представлява интерес от гледище на психологията на литературното творчество. В този смисъл въпросът може да се сведе до степенуване на задачите по тяхната важност, т. е. след като извлечем максимума от опита, творческия мироглед и естетическите възгледи на „големите“ да вървим към обогатяване, допълване, детайлизиране на общата картина на един вековен национално-исторически и социално обусловен общокултурен и литературен процес.

Може би именно в стремежа да се извлече този „максимум“ в сборника са попаднали откъси от изказвания, писма, предговори и др., които в лаконичната си форма и вън от контекста са често неясни и едва ли разкриват нещо характерно за личността на писателя или за обстановката, при която той твори и издава своите книги (например 3. Стоянов: 1. От гдето минах искам Искандеря... 4. Така също и Искандер стои още. Ако го дадем без пари, ще се намерят мюшерици, Елин Пелин: Първата ми книга излезе към 1904 година, Д. Димов: Моего развитие като писател в тази насока се определя от романите „Поручик Бенц“, „Осъдени души“, „Тютюн“).

Материалите в сборника са от различен характер — авторски предговори към съчинения, откъси от автобиографии, отговори на анкети, изказвания, направени специално за случая, лични спомени; някои са написани белетристично, други — в по-теоретичен аспект. Отделните автори според творческата си натура изясняват фактологическата страна на проблема, клонят към теоретически обобщения или създават по-богат емоционален пълнеж. Цялото това разнообразие прави сборника (независимо от голямата му литературоведска стойност), четивен, интересен и занимателен в най-добрата смисъл.

Като опорни точки в документиране на голямата тема за творческия процес и психология съставителите приемат „началото на пътя“ (първата книга), характерни особености

на самия творчески акт, творческа история на отделни произведения, осъзнатите литературни влияния като фактори за оформяне на личността, както и данни за неосъществени проекти. Така те подчиняват разнородния материал на една стройна концепция за литературния процес.

Начело на плеядата създатели на националната ни литература стоят възрожденците Паисий, Априлов, Раковски, П. Р. Славейков и т. н. Достигналите до нас техни мисли разкриват високо гражданско и народностно съзнание, съчетано с голяма етичност и стремеж към духовно извисяване, и всичко това изразено с трогателна непосредственост: „Въобразете си колко се огорчавам и как обливам перото си със сълзи, като пиша нещо, че угаждам недостатките на знанията си, че нямам и книги, от които да се ползвам, шо-годе да се поведат или подражание да направя... Че как да не жаждам за книги, как да не очаквам“ (П. Р. Славейков). В този смисъл всичко писано от далечните по време наши първи литературни творци е ценно свидетелство за характерологията на една отминала епоха и за нейните големи личности — своеобразен еталон в хода на националното ни литературно развитие.

Проблемите около първата книга на един автор са свързани не толкова със самата нея като литературно явление (почти винаги тя отстъпва на редица негови по-късни творби), а с ония обективни и субективни предпоставки, които водят автора до творческо осъзнаване, до желание за обществено признание, както и със самопреценката на създателя за своята първа рожба.

Сред поредицата интересни материали в този раздел ще посочим за пример само за владяващите със своята искреност мисли на Ц. Церковски („Няколко Цанкови стихотворения из печалните му часове“), ценните свидетелства на Л. Стоянов за настроенията на българската интелигенция след войните („Видения на кръстопът“), спомените на А. Каралийчев („Ръж“) и Н. Фурнаджиев („Пролетен вятър“) за обстановката след въстанието от 1923 г. и на А. Тодоров („Клуб и фабрика“) и Мл. Исаев („Пожари“) за трудните първи стъпки на пролетарската революционна литература през 30-те години. Показателно за творческата настройка на един автор е неговото отношение към първата книга, видяна през дистанцията на изминалите години, на набрания опит, на преживяното и премисленото. Колко различни са например К. Зидаров и А. Барух с тяхната добродушна самоирония от критично преценяващия поглед на Д. Габе или П. Вежинов.

Ядката на всяко творчество това е претворяването на жизнените факти в художествени явления, съотношението между реален факт и измислица, между прототип и художествен образ, което създава неповторимата творба и което при всеки автор и при всяко произведение е различно. Тези въпроси, осветлени в

раздела „Как пиша“ чрез лични изказвания на класици като Вазов, Елин Пелин, Йовков и др. и съвременни майстори като Хр. Радевски, О. Василев, Е. Станев и др., представляват солидна изследователска база за литературния историк и теоретик. Всяко проникване в лабораторията на писателя, всяко проследяване на целия творчески процес от замисъл и търсене на сюжет до отделните стадии на изпълнението допринася до един неповторим свят на мисли, чувства, преживявания, импулси. В това отношение неосъщима е книгата на акад. Мих. Арнаудов „Яворов, биографическа и психологическа анкета“, от която са поместени две глави.

С изказванията на Стоян Загорчинов, Д. Талев и К. Зидаров се поставят въпроси за спецификата на историческия роман — отношение между романтика и реализъм, между историзъм и съвременност, романтическа идеализация на образите, особености на езика. „Като всяко истинско произведение на изкуството — казва Ст. Загорчинов, — и историческият роман тръгва от същите предпоставки: от един първоначален досег с живота... от едно внимателно възирание в истинските исторически причини на историческите събития... и най-сетне от едно изграждане на героя, на действащото лице във взаимодействието му със средата и времето, които са го откърмили, но и в далечна успоредница с дните преди и след него.“ Опитът на нашите майстори на историческия роман дава материал за обобщения върху проблемите на историческата проза, проблеми, които днес изискват принципно решение от съвременни позиции.

С творческата история на един роман като „Остров Тамбукут“ от Марко Марчевски, с изказването на Иван Бурин за преработката на народния епос, на В. Петров за работата над римата се разширява и обогатява кръгът на въпросите пред литературната наука, които също трябва да бъдат теоретично осветлени от съвременни социални и естетически позиции.

Раждането на творческа личност е сложен процес, в който не на последно място стои ролята на литературните влияния, литературната школовка и т. н. Този въпрос е свързан не само с личността на отделния писател, но и с общественото и духовното развитие на интелигенцията ни през периода от Възраждането до днес, с нашата народопсихология, оформена под влияние на социално-политически и идейно-психологически фактори.

Разделът „Моите литературни учители“ предлага материал за теоретично осмисляне на тази сложна и деликатна област в литературознанието. Писатели като П. П. Славейков, Д. Талев, Хр. Радевски, Н. Фурнаджиев и др. поставят всеки по оригинален начин проблемите за „любим автор“ и „учител“, за „безхитростно“ четене и съзнателно изучаване на строежа на едно произведение,

за подражание и творческо усвояване в смисъл на проникване в духа на чуждия автор, намиране на себе си чрез него и т. н. Всички тези въпроси добиват голямо значение при сегашната тенденция към сравнително изучаване на литературите, към търсене широка обществена основа и политически резонанс на личното творчество.

Интересни моменти в изказванията са опитите да се разграничи характерът на Ботевото от Вазовото влияние върху творците (Хр. Радевски), както и някои свидетелства за промяна в отношението на даден писател към негов учител, за преодоляване на някакво влияние, за нов критичен поглед върху него (Вазов и Юго, Талев и Достоевски, Б. Делчев и Яворов).

Картината на нашето литературно развитие се обогатява от случаите на засилено влияние на един творец върху друг (Верхарен и Гео Милев, Блок и Фурнаджиев), което е и повод за изследване на причините за този специфичен афинитет.

Освен таланта, собствения жизнен опит, т. е. преживяното, изстраданото, премисленото, в създаването на твореца участва и творчески усвоенит чужд опит, кристализиран във формите на богата лична и фолклорна традиция, а също и опитът на чуждите литератури. Безспорно е, че руската класическа литература със своя демократизъм и по-късно революционният патос на съветската литература са играли и продължават да играят голяма роля в творчеството на нашите писатели. Това е всеизвестно. Но когато го открием като латентив почти във всички лични изповеди на поети и белетристи от различни поколения и с различна „боя“ — Пенчо Славейков, Н. Фурнаджиев, К. Калчев и др., — фактът добива нов, по-дълбок симптоматичен смисъл, става определен момент в една концепция за българската литература.

Последният раздел в сборника „Незаписани и незавършени произведения“ предлага данни (бележки, писма, спомени, части от ръкописи и т. н.) за неосъществени замисли и творчески планове на наши класици: Вазов, Славейков, Яворов, К. Христов и др. Те допълват и закрепяват впечатлението за психологията на творците, помагат за по-цялостно проникване във вътрешния им мир.

Сборникът „Български писатели за себе си и за своето творчество“ дава повод наред с голямото задоволство и удовлетворение от богатото съдържание и за едно възражение във връзка с техническото разпределение на материала. „Първата ми книга“, „Как пиша“, „Как бяха написани“ в същност са неръзлични части от един общ процес. Разкъсването на творческата личност в тези дялове става в известна степен формално и нарушава общото впечатление за нейното единство, за органичното цяло, което представлява жизненият път, творческото развитие и неговите резултати. Разбира се, при

такова изкуствено деление на цялото материалът често сам излиза от поставените рамки на съответния раздел, получават се много повторения, „навлизна в чужда територия“ и т. н. Заслужава да се помисли при други подобни издания за някои отклонения от този тематичен принцип на подреждане на материала в полза на хронологичния, който дава по-ясна представа за литературното развитие. Съществуват и други възможности да се обхване творческата личност от различни аспекти (народност, партийност, интернационализъм и т. н.), а това е път за широки теоретични обобщения във всички области на литературознанието, на народопсихологията и социологията.

Катя Бъклова

„ГЕНИЯТ И НЕГОВИЯТ НАСТАВНИК“ от ЦВЕТАН СТОЯНОВ

Сп. Септември, 1971, кн. 11, стр. 92—169;
кн. 12, стр. 110—171

„Тази тема е тъмна и болезнена и дори по особен начин криминална“ — началната фраза е достойна за интересно и значително произведение. Цветан Стоянов го написа, без да успее да го завърши. С това то като че ли интригува още повече, повтаряйки по свой начин творческата история на книгата, с която се занимава.

Авторът на студията е поставил и подзаглавие — Идейните отношения между Достоевски и Победоносцев: една скрита страница от историята на патернализма. Както всяко определяне, и това казва само част от истината. Авторската скромност се е поставяла да тушира някак си това заглавие — Геният и неговият наставник. В същност Цветан Стоянов се занимава с анализ и съпоставка на някои идейни течения в Русия през 60-те и 70-те години, с разнообразието на славянофилството, с европейските философски построения върху наследство още от Византия, с разрушаването в новите времена на модела на патернализма — тази „фалшива представа за обществото като голямо семейство и за държавната власт като бащинска опека“, с творческата история на „Братя Карамазови“, с идейната конструкция на романа — лабиринт от разнопосочни влияния, размисли, скрити намерения, несъзнати, интуитивно възприети сигнали за бунт в изостанала, но кипяща от идейни вълнения Русия. „Геният и неговият наставник“ е синтетична, наситена философска проза, която предлага съвременна марксистическа интерпретация на всички тези проблеми с оглед нуждите, задачите, перспективите на настоящето. Още